

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ МОТИВАЦІЙНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ У СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ФАХІВ

Постановка проблеми. У сучасних психологічних дослідженнях важливою є проблема становлення мотиваційно-смыслової сфери особистості студентів інженерно-педагогічних фахів. Одним з її компонентів є ціннісно-смыслова сфера, яка включає в себе цінності та сенси особистості. Майбутня професія має особистісний сенс для студентів, оскільки вона дає можливість задовольнити їхні (моральні, матеріальні) потреби. Звідси впливає необхідність психологічних знань про особливості мотиваційно-смыслової сфери, її впливу на мотиви навчання студентів.

Отже, можна виявити взаємозв'язок між мотиваційно-смысловими утвореннями (мотиви, сенси навчання) та ціннісними орієнтаціями (цінності навчання, отримання професії, матеріальні цінності та ін.).

Цей взаємозв'язок обумовив проблему нашого дослідження – теоретичний аналіз психологічних особливостей мотиваційно-смыслової сфери студентів інженерно-педагогічних фахів у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Актуальність дослідження проблеми. У сучасних психологічних дослідженнях мотиваційно-смыслової сфери особистості студентів ВНЗ актуальною є проблема становлення мотиваційно-смыслової сфери особистості студентів, в яку входять мотиваційно-смыслові утворення, які впливають на процес професійного самовизначення студентів. Ця проблема недостатньо досліджена, оскільки досліджуються в основному ціннісно-смыслові аспекти становлення ціннісних орієнтацій особистості студентів у процесі навчання у ВНЗ, а дослідженню проблеми мотиваційно-смыслової сфери студентів інженерно-педагогічних фахів приділяється менше уваги.

Постановка завдання. Мета статті – теоретичний аналіз проблеми психологічних особливостей становлення мотиваційно-смыслової сфери у студентів інженерно-педагогічних фахів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему мотиваційно-смыслової сфери студентів досліджували такі вітчизняні вчені: Н. М. Акімова [1], О. А. Ахвердова [2], Є. А. Балданова, Н. А. Буравльова [4], В. Г. Дуб [5], С. М. Жучкова, О. В. Капцов, Е. М. Козлова, М. В. Образова, С. Л. Рубінштейн, О. А. Самотаєва [11], Н. Ю. Чіжо [14], В. О. Ядов та ін.

А також зарубіжні вчені: Л. Г. Будинайте [3], Г. Олпорт, М. Рокич, В. Франкл [13] та ін.

Особливості ціннісно-смыслової сфери досліджували такі вітчизняні вчені: Г. В. Горбачева, А. Ю. Косарева [6], Г. О. Кречетова, Л. С. Лекомцева [6], Д. О. Леонтьєв [9], О. О. Манчилина, А. В. Матвійчук [10], Ю. В. Пелех [10], І. Г. Сенін, А. В. Серий [12], С. А. Соловйова, Л. М. Хабаєва, М. С. Яницький [12], В. А. Ятманов та ін.

А також зарубіжні вчені: І. Н. Нурлигаянов та ін.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку психологічної науки дослідження смыслової сфери відбувається в різних напрямках, а саме: змістовний (ціннісно-смыслова сфера або потребово-смыслова сфера) та формально-динамічний аспект (мотиваційно-потребова сфера).

Н. А. Буравльовою [4] було виявлено, що для ціннісних орієнтацій студентів характерно посилення спрямованості на себе, опора на власні сили, зниження ролі і значення таких якостей особистості, як: чуйність, повага до людини, вміння вислухати і зрозуміти іншого, більш значущі цінності індивідуалістичної спрямованості, які служать особистісному росту та розвитку [4].

Ю. В. Пелех, А. В. Матвійчук [10] пропонують ціннісну систему педагога представити у вигляді певних смыслових аксіологічних блоків, через які реально проявляється

духовність особистості сучасного педагога: позитивна комунікація суб'єктів освітньо-виховного процесу; педагогічний оптимізм; емоційний оптимізм і позитивність; педагогічний конструктивізм; життєвий оптимізм і позитивність; професійна честь; індивідуальна честь та ін. [10].

З точки зору А. Ю. Косаревої, Л. С. Лекомцевої [6], ціннісні орієнтири студентів формуються завдяки духовно-етичному потенціалу ВНЗ, який сприяє професійному становленню молодих людей, розвитку в них пізнавального інтересу, а також затвердженню життєвих позицій.

Уявлення про майбутнє студентів засноване на відношенні до матеріального багатства і способам його добування, образ гармонійно розвинутої особистості на тлі споживчих і матеріальних установок розвивається, а отже, саме ціннісні орієнтації є системоутворюючим компонентом духовної цілісності будь-якої людини. Компетентність, професійна майстерність з точки зору студентства втрачають значущість інструментальної цінності, оскільки високий професіоналізм сьогодні не завжди забезпечує матеріальне благополуччя, суспільне визнання, високий соціальний статус [6].

Згідно О. А. Самотаєвої [11], система ціннісних орієнтацій перебуває в центрі змістовних відносин «Я-світ» і визначає потребно-мотиваційний вектор соціальної поведінки людини. Для студентів-першокурсників найбільш важливими є цінності самоствердження, етичні цінності (любов, дружба, сімейне щастя), але більшість із них займає пасивну позицію, бажаючи швидше отримувати ці блага, ніж активно їх здобувати [11].

Згідно Г. Л. Будинайте [3], становлення особистісних цінностей пов'язане з динамікою процесів усвідомлення, які включають різні види вербалізації і зсув пізнавально-особистісних зусиль на власну смислову сферу. Перехід від особистісних сенсів до особистісних цінностей припускає здійснення суб'єктом спеціальної активності одночасно пізнавального і особистісного характеру, тому що в ній важко розвести окремо когнітивні і особистісні зусилля з освоєння особистістю свого внутрішнього світу [3].

Звідси випливає, що ціннісні орієнтації визначають спрямованість особистості, виступають як джерело мотивації та визначають потребно-мотиваційний вектор соціальної поведінки особистості.

Згідно з А. В. Серим, М. С. Яницьком [12], сенс – це вираження ставлення суб'єкта до явищ об'єктивної дійсності, змін навколишнього світу, власної діяльності і вчинків інших, до результатів творчості, до краси навколишнього світу. Психологічною основою ціннісно-смислових орієнтацій особистості є різноманітна структура потреб, мотивів, інтересів, цілей, ідеалів, переконань, світогляду, які беруть участь у створенні спрямованості особистості, яка виражає соціально детерміноване ставлення особистості до дійсності [12].

О. М. Леонтьєв вважає, що [8] сенс – це завжди сенс чого-небудь і для кого-небудь – сенс певних впливів, фактів, явищ об'єктивної дійсності для конкретного суб'єкта, який живе в цій дійсності [8].

Д. О. Леонтьєв [9] зазначає, що «...сенс є особливою психологічною реальністю, ігноруючи яку або зводячи її до інших (наприклад, емоційних) явищ, неможливо побудувати досить повну теорію ані особистості, ані свідомості, ані діяльності» [9, с. 78].

В. Франкл [13] вважає, що глибинне відчуття втрати сенсу, яке поєднане з відчуттям порожнечі – екзистенціальний вакуум. Людина домагається того, щоб знайти в своєму житті сенс і здійснити його, це називається поняттям «прагнення до сенсу».

«Сенс – це всякий раз конкретний зміст конкретної ситуації. Це завжди «вимога моменту», яка, однак, завжди адресована конкретній людині. І як неповторна кожна окрема ситуація, так само унікальна і кожна окрема людина. Сенс має змінюватися як від ситуації до ситуації, так і від людини до людини» [13, с. 14].

Отже, поняття «сенс» розглядається з різних точок зору, але має спільні риси, а саме: сенс – це завжди зміст певної діяльності, який може змінюватися в залежності від ситуації.

В. Г. Дуб [5] зазначає, що суттєву роль у процесі формування професіоналізму відіграє ціннісно-смислова сфера особистості. Цінності в структурі особистості майбутнього

фахівця – системоутворююче ядро в професійній діяльності та внутрішньому світі людини. Ціннісно-смыслова сфера особистості – це сукупність та певна ієрархія смыслових структур, а також відповідних ціннісних орієнтацій людини, які забезпечують регуляцію її життєдіяльності [5].

Н. Ю. Чіжо [14] вважає, що існують відмінності змістовних характеристик ціннісно-смыслової сфери особистості студентів у залежності від: періоду навчання (домінуючі цінності, уявлення про професію, ступінь представленості отримуваної спеціальності в професійних планах, особливості часової перспективи); форми навчання – очна або дистанційна (професійна рефлексія студентів, адекватність їх уявлень про отримвану професію, зміст цінностей, мотивів) [14].

Таким чином, ціннісно-смыслова сфера є невід’ємною частиною ціннісних орієнтацій особистості, цінності пов’язані з сенсом діяльності. Будь-яка діяльність та поведінка мають свій сенс, який підпорядковується певним цінностям та мотивам.

О. А. Ахвердова, Е. М. Козлова [2] вважають, що юнацький вік є періодом найбільш активного процесу формування і розвитку мотиваційно-смыслової сфери особистості, яка стає орієнтиром для особистості, спрямовуючи її подальше формування, а також визначаючи способи досягнення цілей, причому рівень розвитку мотиваційно-смыслової сфери пов’язаний з особистісно-типологічними особливостями.

Студентство – це особлива соціальна група, яка формується з різних верств суспільства і характеризується особливими умовами життя, праці і побуту, певним статусом і морально-психологічними властивостями. Для даної соціальної групи набуття знань, професійна підготовка є головним і в більшості випадків єдиним заняттям [2].

З точки зору Н. М. Акімової [1], виразність мотиваційно-смыслових утворень у студентів різних факультетів характеризується стійкими особливостями: аффіліативні, пізнавальні та досягнєцькі мотиваційно-смыслові утворення в майбутніх психологів кількісно більше виражені, тоді як у майбутніх менеджерів переважають мотиваційно-смыслові утворення домінування; у всіх студентів кількісно переважають аффіліативні прагнення, вираженість мотиваційно-смыслового утворення пізнання, але для майбутніх психологів кількісно виступає мотиваційно-смыслові утворення досягнення, для майбутніх менеджерів – мотиваційно-смыслові утворення домінування, мотиваційно-смысловим профілем особистості студентів чітко відповідає ієрархія суб’єктивно бажаних ними діяльностей [1].

О. А. Ларина [7] зазначає, що мотиваційна сфера представлена трьома компонентами: навчально-професійним, професійним і комунікативним. Показники навчально-професійного компонента: навчально-пізнавальний, науково-пізнавальний, професійний мотив та мотив соціальної ідентифікації та ін. Показники комунікативного компонента: мотиви спілкування, взаємодопомоги, конформізм/нонконформізм, ідентифікації в комунікації та ін. Показники професійного компонента: мотиви пізнання, досягнення успіху, уникнення невдач, соціальної ідентифікації в професії, прагматичний мотив, самоактуалізації, суспільної корисності, кар’єрного росту та ін. Основними критеріями активності, які характеризують мотиваційну сферу особистості студентів, є: навчально-професійний, професійний і комунікативний. Загальними в структурі мотиваційної сфери студентів усіх напрямів професійної освіти є мотиви: до досягнення успіху; уникнення невдач; тенденція до прийняття боротьби; мотив суспільної корисності [7].

Висновки. На основі проведеного теоретичного аналізу проблеми особливостей становлення мотиваційно-смыслової сфери у студентів інженерно-педагогічних фахів було виявлено, що:

1. Ціннісні орієнтації пов’язані з особистісним сенсом та ціннісно-смысловою сферою особистості, оскільки ціннісні орієнтації сприяють формуванню особистісних сенсів студентів.

2. Ціннісно-смыслова та мотиваційно-смыслова сфери пов’язані між собою. Будь-яка діяльність та поведінка має свій сенс, який підпорядковується певним цінностям та мотивам. Ціннісно-смыслова сфера є основою мотиваційно-смыслової сфери.

3. Мотиваційно-сміслова сфера має декілька аспектів: розглядається як аспект мотивації навчання студентів (мотиви та сенси навчання), в процесі професійного самовизначення (мотиви та сенси вибору професії та подальшої професійної реалізації як професіонала) та ін. Мотиваційно-сміслова сфера пов'язана з ціннісно-смісловою сферою через поняття «сенсу», оскільки цінності взаємопов'язані з мотивами поведінки особистості.

Перспективи подальших досліджень. Розробка та обґрунтування психологічної моделі «Формування мотивації досягнення успіху в майбутній професійній діяльності студентів».

Список використаних джерел

1. Акимова Н. Н. Динамика мотивационно-смысловых образований личности студента : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Н. Н. Акимова. – Томск, 2010. – 23 с.
2. Ахвердова О. А. К вопросу об исследовании уровня мотивационно-смысловой сферы студентов ВУЗа. / О. А. Ахвердова, Е. М. Козлова // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2010. – № 71. – С. 178–183.
3. Будинайте Г. Л. Личностные ценности и личностные предпосылки субъекта / Г. Л. Будинайте, Т. В. Корнилова // Вопросы психологии. – 1993. – № 5. – С. 99–105.
4. Буравлева Н. А. Ценностные ориентации студентов / Н. А. Буравлева // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2011. – № 6. – С. 124–129.
5. Дуб В. Г. Роль ціннісно-сміслової сфери у професійній підготовці майбутніх педагогів / В. Г. Дуб // Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2012. – Т. 14, ч.1. – С. 80–87.
6. Косарева А. Ю. Ценностные ориентации студентов ВУЗов на современном этапе / А. Ю. Косарева, Л. С. Лекомцева // Стратегии социализации молодежи в глобальном мире : сб. науч. тр. / под ред. проф. В. Н. Белова. – Саратов : ИЦ Наука, 2011. – С. 40–43.
7. Ларина Е. А. Структура и динамика мотивационной сферы личности студентов разных направлений профессионального образования : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 / Ларина Елена Анатольевна. – Москва, 2010. – 221 с.
8. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Изд-во Смысл : Академия, 2005. – 352 с. – (Серия: Классическая учебная книга).
9. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – 2-е испр. изд. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
10. Пелех Ю. В. Особенности формирования ценностно-смысловой сферы личности будущего педагога / Ю. В. Пелех, А. В. Матвейчук ; ТГУ // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Сер. Педагогика, психология. – Тольятти : Изд-во ТГУ, 2010. – № 2(2). – С. 112–117.
11. Самотаева Э. А. Психологические особенности ценностно-мотивационной сферы студентов-первокурсников / Э. А. Самотаева // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 13. – С. 364–374.
12. Серый А. В. Ценностно-смысловая сфера личности : учеб. пособие / А. В. Серый, М. С. Яницкий. – Кемерово : Кемер. гос. ун-т, 1999. – 92 с.
13. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с. – (Серия «Библиотека зарубежной психологии»).
14. Чижо Н. Ю. Ценностно-смысловая сфера личности студентов ВУЗов с разным типом отношения к профессии : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Н. Ю. Чижо. – Саратов, 2011. – 26 с.

Скворчевська Є. Л.

Психологічні особливості становлення мотиваційно-сислової сфери у студентів інженерно-педагогічних фахів

Досліджено проблему становлення та розвитку психологічних особливостей мотиваційно-сислової сфери студентів інженерно-педагогічних фахів у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі. Проаналізовано основні теоретичні та експериментальні підходи щодо розв'язання зазначеної проблеми. Розглянуто підходи до ціннісних орієнтацій особистості, описані особливості ціннісно-сислової сфери студентів інженерно-педагогічних фахів.

Ключові слова: мотиваційно-сислова сфера, ціннісні орієнтації, ціннісно-сислова сфера, інженери-педагоги, сенс, професійне самовизначення, мотиваційна сфера.

Скворчевская Е. Л.

Психологические особенности становления мотивационно-смысловой сферы у студентов инженерно-педагогических специальностей

Исследована проблема становления и развития психологических особенностей мотивационно-смысловой сферы студентов инженерно-педагогических специальностей в процессе профессиональной подготовки в высшем учебном заведении. Проанализировано основные теоретические и экспериментальные проблемы относительно разрешения обозначенной проблемы. Рассмотрены подходы к ценностным ориентациям личности, описаны особенности ценностно-смысловой сферы студентов инженерно-педагогических специальностей.

Ключевые слова: мотивационно-смысловая сфера, ценностные ориентации, ценностно-смысловая сфера, инженеры-педагоги, сенс, профессиональное самоопределение, мотивационная сфера.

E. Skvorchevskaya

Psychological Features of Becoming of Motivational-Semantic Sphere for the Students of Engineer-Pedagogical Specialities

In this article the problem of becoming and development of psychological features of motivational-semantic sphere of students of engineer-pedagogical specialities is investigated in the process of professional preparation in higher educational establishment. Basic theoretical and experimental problems are analysed according to permission of a mentioned problem. The author considered approaches to the valued orientations of personality, described the features of valued-semantic sphere of students of engineer-pedagogical specialities.

Key words: motivational-semantic sphere, valued orientations, valued-semantic sphere, engineers-teachers, sens, professional self-motivational sphere.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2013 р.